

Dominkovits Péter: A Neuhold család tóközi birtoklásáról Vázlat egy XVIII–XIX. századi Győr megyei középbirtok történetéről*

A Rábaközszel, Hansággal szomszédos Győr megyei Tóközt néprajzi kutatásunk a Kisalföld archaikusabb paraszti kultúrájú területeként tartja számon. E kistáj település- és társadalomtörténeti vizsgálata is nagyon érdekes, hisz a XVIII–XIX. század fordulóján a megye egyik legnagyobb földesura, a győri káptalan jobbágyközségei mellett (Markota, Bödöge, Fehértó, Kóny etc.) nemesi közbirtokosságokat (pl. Réti, Bezi, Hugat pusztával), szűk határu curialis (nemesi – a szerk.) községeket (Cakóháza, Enese) is találhatunk itt, miként a nemesi középbirtokot Győr megye akkori legnagyobbja, a Neuholdok sövényházi uradalma képviselte.

Dolgozatunkkal – a forrásadottságok figyelembevételével – a Neuhold család sövényházi birtoklását felvázolva a lokális nemesi társadalom jobb megismeréséhez, átrétegződéséhez, és a település- és birtoklástörténeti kutatásokhoz szeretnénk adalékokkal szolgálni.

Birtokszerzés, a birtokosok

Sövényházát, a győri jezsuita kollégium egykori birtokát 1777 nyarán Neuhold János bécsi udvari kamarai tanácsos hasznos és hű szolgálataiért kapta Mária Teréziától. Az 1753-ban nemesített pozsonyi család fia káprázatos hivatali karriert futott be. 1767–1773 között a Magyar Kamara tanácsosa volt, majd 1773 májusában a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához került Ürményi József utóda lett a bécsi Udvari Kamaránál. Sövényházát Szapud pusztával Neuhold János és fiági leszármazói királyi donatióként (adományként – a szerk.) örökös jogon nyerték. Leányági öröklés esetén a kincstár 48.241 Rft 27 7/9 kr-ban meghatározva fenntartotta a visszavásárlás jogát, jelezve: Neuhold János tetemes pénzüsszegért „*jure inscriptionis*” (zálogjogon – a szerk.) szerezte e birtokot. Ő és örökösei több mint 5500 holdas uradalom fölött rendelkeztek, mely területét tekintve Győr megye legnagyobb középbirtoka volt.

Az új birtokos megyei ténykedése határvitával kezdődött. A Rábca-szigetet (*diverticulum*) a tiltakozások ellenére a sövényházi határhoz csatolta. A későbbiekben sok megyei birtokostól eltérően – például Bay, Hunkár, Kisfaludy, Iványos, Sáry családok – birtokait nem a szomszédok rovására elkövetett hatalmaskodásokkal, hanem árendálásokkal (fölkébérbe vételével – a szerk.) növelte. A szerzetesrendi javak II. József-kori szekularizációját követően hivatali pozícióját kihasználva a Vallásalap s a Tanulmányi Alap gondozásába került bencés és cisztercita birtokokat bérelt. Így 1790. április 24-től 1796. április 24-ig évi 4120 Ft-ért árendálta a lébényi Szent Jakab apátság javait, Lébényt, Baromház (Baromász) és Lickó (Liszkó) pusztákat, Barátföld telekterületet (*diverticulum*) és Magaspartot. Szentgály Józseffel, a Királyi Kamarai Adminisztráció győri kerületi képviselőjével kötött 10 pontos szerződés kihangsúlyozta: e birtokok minden allodiális, urbariális és ipari tevékenységből – itt a tégláégetésből – származó haszonvétele és jövedelme, a regálék és a fácános kert (*phasianetum*) is Neuhold János vagyont gyarapítja. A 24.720 Ft-ba kerülő 6 évi bérletből 23.345 ft 46 5/8 kr-t fizetett be az udvari tanácsos a Tanulmányi Alap pénztárába. Az 1374 ft 13 3/8 kr-os tartozást 1798-tól hajtották be rajta. A bérlés idején Neuhold költséges életvitele miatt az egyik jól jövedelmező birtokrész, Baromház pusztát átadására kényszerült. Batthyány József hercegprímásnak engedte át, aki ennek fejében eltekintett hitelezései visszakövetelésétől.

1796. május 21-től két Pozsony megyei, akkor a Vallásalaphoz tartozó település bérletére között szerződést a Helytartótanáccsal. A szentmártoni (pannonhalmi) bencés apátság volt birtokát, a kiváló határu csallóközi Dénesdet (Dienesdi, Sittern) évi 3601 Rft-ért, Csákányt, a volt ciszterci birtokot évi 3288 Rft-ért árendálta. Szükszavú forrásaink nem szólnak Neuhold e birtokokon folytatott gazdálkodásáról, az onnan befolyt jövedelmekről. Csupán azt tudjuk,

hogy a két település utáni 8796 Rft 40 kr-os bérleti hátralékot Neuhold János 75 éves korában, 1800 augusztusában bekövetkezett halála után özvegye, Vischy Antónia kölcsönök felvételével rendezte.

Neuhold János elhalálozását követően özvegye, Vischy Antónia élete végéig, 1807 januárjában, 48 éves korában bekövetkezett haláláig vezette a sövényházi uradalmat, s kezelte annak jövedelmeit. Fiaik, Sándor és Károly csak ekkortól váltak e középirtok tényleges uraivá. A két ifjú pályakezdése a megyei nemesifjak tipikus mozgástereit mutatja. Sándor a katonai hivatást választotta, Károlyt anyja ajánlására gróf Zichy Károly főispán 1804 októberében Győr vármegye tiszteletbeli jegyzőjévé nevezte ki. Mintha csak ezt a választást, a katonai és közigazgatási út választását szimbolizálná a következő eset: a Győrben és Sövényházán árverésre összeírt apai, anyai ingóságokból Károly 519 ft értékben igényesen válogatott bútorokat – közöttük két „Bibliotheka almariumot” –, míg Sándor 2 szürke lovat, s jóval szegényesebb bútorzatot tartott meg.

A tiszteletbeli jegyzővé kinevezett Neuhold Károly a megyekormányzatba bekapcsolódó nemesi értelmiségként a kis- és közgyűléseken rendszeresen részt vett. Gróf Zichy Károly az 1808. július 25-i közgyűlésen táblabíróvá nevezte ki. Ígéretesen induló hivatali pályája hamar megszakadt: 1810-től visszavonult a megyei igazgatástól. Hasonló volt e téren Sándor katonai pályafutása is, mely 1809-ben érte el csúcát. A június 14-i kismegyeri csatában a francia hadakkal szemben századoskapitányként a Vas megyei lovasezred győri lovasosztályának 2. lovasszázadát vezette. Bátorsága elismeréseként még ebben az évben a megyei táblabírói karba nyert kinevezést. Forrásaink közvetve utalnak visszavonulására, a magánszférák felé fordulására. Győr megye politikai életének ennek ellenére számottevő alakja maradhatott, hisz az 1825–1827. évi országgyűlés követeinek választásakor az ő neve is felmerült. A törvényhatósági pályát, Károly nagybácsi útját Neuhold Sándor fia, sövényházi Neuhold Ernst folytatta. Ő is tiszteletbeli (becsületbeli) jegyzőként kezdte, majd 1827-ben gróf Zichy Ferraris Ferenc – Győr megye nem sokkal azelőtt beiktatott főispánja – apja érdemeire való tekintettel táblabíróvá nevezte ki. 1828–1832 között a Tó-, sziget-, csilizközi járás alszolgabírója volt. Ezt követően a már szinte családi tradíciónak mondható gyakorlatot folytatta: családjával, egészségével törődve visszavonult a közéletől. E lépés megtételében talán döntő fontosságú lehetett az 1831. április 24-én gróf Aichelburg Félix és gróf Esterházy Anna lányával, gróf

Aichelburg Karolinával a győri székesegyházban kötött házassága is. Ernst a sövényházi uradalmat birtokló Neuholdok utolsó generációját képviseli.

A birtok

Sok más középirtokos család levéltárához hasonlóan a Neuholdok uradalmi levéltára is elpusztult, talán már a birtok eladása után jelentős részben selejtezésre került. A leíró statisztika kiváló művelői, Vályi András és Fényes Elek munkáikban kiemelték az uradalom svájci gulyáját és merinó juhnyáját – ami Fényes szerint a Tóköz legnagyobb juhnyája is volt. A forrásfeltárás jelen szintjén az uradalomról egy 1812. évi, megyei tisztségviselők készítette leírást ismerünk, melynek részletesebb ismertetését egyaránt indokolja a Győr megyei nemesi gazdálkodás feltáratlansága és a helyi, szűk, kis létszámú középirtokos nemesség kedvezőtlen forrásadottsága is.

Neuhold Károly és Sándor testvérek osztatlan birtoka (condominiuma), a sövényházi uradalom a Tóköz egyik legnagyobb falvából, a névadó Sövényházából, az ennek tőszomszédságában lévő Szapud és Szeme (Cseme)-Szarva pusztákból állt. Nyugatról Fehértőtől, délről Kónytól és Enesétől, keletről Bezitől jó állapotban lévő határhalmok választották el. Északról a Moson megyei Lébénytől a Rábca határolta. A megyei tisztségviselők a földeket általánosságban jó minőségűnek találták, és mind az uradalom, mind a paraszti communitas (közösség – a szerk.) legelőjéről dicsérőleg írtak. A Rábca

pusztító áradásairól – melyek az úrbéri 9 pont kérdéseire adott válaszokban is hangsúlyozottan szerepelnek – a birtok leírói is megemlékeznek, hisz ezek időlegesen nemcsak a rétek, legelők egy részét öntötték el, de az is többször előfordult, hogy a zöldár a lekaszált szénát is elpusztította. Az 1810. évi vármegyei mérnöki felmérés szerint az uradalom törzsét alkotó Sövényháza teljes területe 4725 5/16 hold 36 négyszögöl, melyen 51 11/32 jobbágytelek volt, s 83 házas zsellér család élt itt. Úrbéri szolgáltatásait az 1784. évi urbárium könnyítése alapján teljesítették. Ekkor az úrbéres földek aránya Sövényházán közel 46 %-os volt.

A földesúr és a jobbágyközség által használt sövényházi közlegelő a teljes terület közel 29 %-a, 1364 10/16 hold, 69 négyszögöl volt. A mérnöki összeírásban még 26 9/16 hold 96 négyszögöl nagyságú közösségi szántó, 28 2/16 hold 60 négyszögöl plébániaföld, s 11 9/16 hold 35 négyszögöl nagyságú tanítói föld került. A fennmaradó 2–2,5 %-nyi területet utak és utcák alkották, illetőleg a felmérés idején a Rábca vize alatt voltak.

A határos és „egybekapcsolt” Szapud és Szeme-Szarva puszták kiterjedése 1027 1/2 hold, melynek 50,5 %-át, 519 holdat szántóként, a többi rétnak, s szarvasmarhák számára legelőnek használták.

Az uradalom leírása a hozzá tartozó épületekről is szól, érdemes ezekre is egy pillantást vetni. Az uradalmi székház Sövényházán állt, ez – a leírás szerint – egy tetőcserepekkel fedett, „jó és szilárd anyagokból épített”, 16 szobából, 2 konyhából, 600 akót magába fogadó pincéből álló épület. A faluban lévő gazdasági épületek sorát egy tetőcserepekkel fedett – s az állandó kifejezés szerint „jó és szilárd anyagokból épített” –, 2000 pozsonyi mérő (pm) szemestermény tárolására alkalmas granáriummal kezdik. Itt kell megjegyeznünk, hogy a maradék szemesterményt az uradalmi székház egy részében, a keményre döngölt talajon (in pavimento) tárolták. Két udvarházat (alodia) is feljegyeztek: az egyik egy náddal fedett, 3 szobából, 2 konyhából, 2 éléskamrából álló épület, melyben az uradalom pásztorai, konvenciók cselédei laktak. Ehhez 3 istálló tartozott. Az első 1000 birka, a második 12 ökör, a harmadik 8 ló befogadására alkalmas épület volt. Az épületegyüttes részét képezte még két nagyobb, a gazdasági eszközök tárolására készített kamra, és egy fából épített, náddal fedett pajta (horreum). A másik udvarház egy szobából, konyhából, 2 kamrából állt, s hozzá tartozott 1 kisebb pincéből álló rész, mely a tehénpásztoroké volt, s egy két szobából, konyhából álló a hajdúk számára építettek. Az épületcsoport része még egy 40 tehén befogadására alkalmas istálló is. Pótlólag az összeírók még három uradalmi épületet írtak le. Az elsőben az uradalmi tisztartó (provisor) lakott. Ez 3 szobából, 1 konyhából, 2 kamrából állt, pincével, tehén-, és lóistállóval, kocsiszínnel ellátva. Mellette gondozott kert terült el. A másik két 3 szobából, 2 kamrából álló épületet az uradalom kertészei és más konvenciókai használták.

Sövényházán az uradalmi épületek közelében közepes minőségű, évi 40 akó bort adó uradalmi szőlő feküdt. Ez már a faluban a második telepítés lehetett, hisz az 1768-as úrbéri investigatio (kérdőpontok – a szerk.) csak leromlott állapotú, pusztult szőlőbirtokról tudósít. A megyei szőlőterület legészakibb pontján, Sövényházán a Neuholdok szőlőtelepítéséről Vályi András is megemlékezett, de Horváth János 1820-as évek elején készített tóközi ismertetése már nem tud róla. Itt volt a gyümölcsöskert is, s ennek közelében, egy másik kertben pillangósokat, s közöttük lóherét is termesztettek. Bár ez a tény – miként Vályi állatállományról tett megjegyzése is – a mezőgazdaság korszerűsítő törekvéseire felfigyelő birtokosra mutat, az uradalom gazdálkodása – a földrajzi körülményektől is meghatározva – a szántóföldi növénytermesztésen, szénagazdálkodáson, állattartáson alapult.

Szapud pusztán egy juhászház, egy hosszúkás, náddal fedett, több mint 1000 birka befogadására alkalmas csűr, és egy kb. 100 marhára méretezett istálló állt. A Bécsbe irányuló marhakereskedelemben bekapcsolódó győri mészárosokból álló Schöpf „compánia” (társaság –

a szerk.) az állatok felerősítésére nemcsak Győr környéki legelőket bérelt, hanem e sövényházi puszta egy részét is.

Az uradalmi jövedelmeket kocsma és mézszárszék gyarapította. Az előbbi kúpos cserepekkel (imbricibus) volt fedve, a szoba, konyha, kamra beosztás mellett ivóból, két másik, a vendégeknek fenntartott szobából állt, s két istálló tartozott hozzá.

A Neuhold család az uradalmat már hosszabb ideje árendáltatta. A vizsgálat szerint maguk a bérleti díjnál többet nem tudnának kigazdálkodni. Az 1808-as bérleti szerződés szerint 20.000 ft volt ez az összeg.

A földesúri jövedelmek ágazati megoszlásáról sajnos nem tudunk képet adni. Jobb forrásadottságú más megyei középirtokok esetén, mint pl. Zalában a kehidai, söjtöri, kutyáni Deák-birtokok 1835. évi kimutatása szerint az összjövedelem 42 %-a úrbéri eredetű, míg 41 % körüli volt a majorsági jövedelem. A fejlettebb, nagyobb, más struktúrájú Somogy megyei Schmiedegg- és Gyulai Gaál-birtokokat tanulmányozó Szaszko István átlagosan 80 %-ban adta meg az általa vizsgált uradalmak majorsági jövedelmeinek arányát. Ez Zemplén megyében 1834-ben 45–49 % körül mozgott. Az összeírásunkból látható birtokarányok, s az úrbéres panaszok indokolják, hogy a Somogy megyei példával szemben itt a zalai, zempléni adatokhoz jobban közelítő arányokat feltételezzünk. Ennek szemmel tartásával célszerűnek véljük, hogy az úrbéres szolgáltatások alapját nyújtó sövényházi úrbéres lakosságról is pár szót szóljunk.

Sövényháza a színmagyar Tóköz egyetlen német telepes községe. 1704-es pusztulása után 1715-ben telepítette be a győri jezsuita kollégium, és az 1716. évi szerződéssel a jobbágyi köteleességeket a Mária Terézia-féle úrbérrendezésig szabályozta. A II. József-kori népszámlálás 113 házzal, 708 lakossal adta meg Sövényházát, mely a Tóköz Kóny után második legnagyobb települése. 1828–1829-re ezek az adatok 50 %-kal nőttek, ekkor 151 házban 1062, döntő többségében katolikus lakost írtak össze. Az 1768. április 7-én kiállított urbárium szerint 40 teljes jobbágy, 19 házaspár és 9 házatlan zsellér család lakott a községben. Az úrbéres állapotuk szerinti rétegződésükre érdemes egy pillantást vetnünk, megjegyezve: ez sok hasonlóságot mutat az eddig feltárt Moson megyei települések úrbéres lakosságának rétegződésével.

Ez a 41 14/32 jobbágytelek – ahol is az 1,03-as telekátlag 69 %-kal a 0,61-es megyei átlag fölött állt – 1780-ra 54 16/32 telekre növekedett. Ez a folyamat az 534 holdas maradványföldek 137,25 holdra csökkenését eredményezte. Az 1780–1790-es évek során Réti szomszédságában a sövényháziak a nádasok lecsapolásával újabb földeket nyertek, melyeket 1810-re már száraz rétekként cenzus ellenében használtak.

Az izgalmas úrbéri problémák még oly vázlatos ismertetése is eredeti témánktól messze vinne, terjedelmi kereteinket szétfeszítené. Így itt csak egy dologra utalnánk. 1780–1810 között a sövényházi uradalom birtokosai maradvány- és cenzuális földek juttatásával az úrbéri birtokállományt, illetve az úrbéres népesség kezén lévő földet növelték, míg a gazdasági konjunktúra éveiben ezek egy részét visszavették. Így 1811-ben 205 1/16 hold cenzuális földet (pénzszolgáltatás, azaz cenzus ellenében művelt földet – a szerk.) vettek vissza a jobbágyoktól, s majd 1813-ban a zsellérek kezén lévő földek közül 145 2/16 holdat allodizáltak.

E folyamat megfelel a Tóth Tibor által leírt gazdasági modellnek: az úgynevezett „házi gazdálkodás” időszakában a legfontosabb bevételi forrás a jobbágyi szolgáltatás volt, így annak növelésére az allodiális (majorsági – a szerk.) földek egy részét jobbágyi kezelésbe adták a közép- és nagybirtokosok. A napóleoni háborúk piaci kereslete ezt a „házi gazdálkodást” felborította, s a közép- és nagybirtokok „nagybirtoküzemekké” alakultak át. Ennek a alapját a területi koncentráció jelentette, ami a volt allodiális földek visszavételében, közföldek csökkentéseiben öltött testet.

1828–1829-ben Sövényházát is a nagyfokú zselléresedés jellemezte. Az országos összeírásban ekkor 52 jobbágy-, 76 házas, 12 házatlan zsellér családot írtak össze. A földművelésből kiszorult házas zsellérek közül 19-en – zömmel az év felében, negyedrésszében segéd nélkül iparúzással foglalkoztak. 4 takácsot, 2 csizmadiát, 1 szabót, 1 asztalost és 1 ácsot jegyeztek fel. Kereskedő (mercator) is csak egy volt, a 6. osztályba sorolt Pausz Márton. A település Győr megye vegyes piacörzetű területén helyezkedett el, lakossága egyaránt látogatta Moson és Nezsider mezővárosok (Moson vármegye), Sopron és Győr szabad királyi városait.

Az eladósodás

A birtokszerző Neuhold János és utódai megyei nemességét felülmúló költséges életvitele, igényei, a devalváció (a pénz elértéktelenedése – a szerk.) a gazdasági konjunktúrák közepette a család nagyfokú eladósodásához vezetett, aminek 1840-es évekre az uradalom eladása lett a következménye. E több szempontból is tanulságos folyamatot érdemes részletesebben is megvizsgálunk! A ki- és betáblázási jegyzőkönyvek szerint Neuhold János 1776–1799 között 87 540 Rft-ot vett fel. Természetesen az eredeti kölcsönfelvétele ennél jóval jelentősebb lehetett, hisz betáblázásra csak a hosszabb ideje nem fizetett adósságok kerültek. Az utolsó periódus kiugróan magas pénzfelvételeihez sokban hozzájárult Neuhold János felesége, Vischy (Wischy) Antónia is, aki ezen összeg 44,6 %-át, 18.098 Rft-ot vett fel, kisebb részben Wertheimer Lázár zsidó kereskedőtől, döntő többségében Xavéria kisasszony (Vischy Eszter) örökségéből. A hitelezők köre erősen eltérő társadalmi csoportok képviselőiből tevődött össze. Neuhold Jánosnak több világi főrend jelentősebb összegeket kölcsönzött. Így gróf Széchenyi Ferenc 16.000 Rft-ot, gróf Nádasdy Mihály 6000 Rft-ot, báró széplaki Meskó János 5000 Rft-ot. De e sorban találjuk a különböző egyházi hitelezők mellett a kor másik „legbiztosabb” hitelforrását is, a nemes özvegyeket. Őket Splényi bárónő és gróf Trautsmansdorf Józsefné személye képviseli. A Győr megyei Mindszenten birtokos Hunkár Mihály táblabíró 500–1500 Rft-os összegekkel segítette ki az új megyei birtokost. A kölcsönt adó egyházi személyek, intézmények közül kiemelkedik Visy Ferenc alesperes, lébényi plébános, Trumer József máriakálnoki plébános és a győri káptalan pénztárának hitelnyújtó tevékenysége: innen származott az adósságállomány 28 %-a. Wertheimer Hermann zsidó kereskedő is több ízben folyósított eltérő nagyságú összegeket. A szűkszavú bejegyzések alig fele említi a kamatokat, azok többsége 5 %-os volt.

Neuhold Károly és Sándor kölcsönfelvételeinél az apai adósságok törlesztését is figyelembe kell vennünk, amire később még Neuhold Ernst is hivatkozott.

Neuhold Károly a hiteletet Karczag Dánieltől, Pelikán Erzsébettől, Tóth Mihály fehértői plébánostól és a Kelcz kanonokféle alapítványi pénztárból vette fel, zömmel 6 %-os kamatra. A visszafizetésükre 1843-ban, a birtokok eladása után került sor. A fentiekén kívül 1820–1821 során Sándor testvérével 3230 vft-ot vett fel 6 %-os kamatra a győri káptalan különböző pénztáraiból – az ösztöndíjasok alapítványi pénztárából, a fiatal seminaristák pénztárából, a Balogh-könyvtár alapjából –, s Berghofer Mihály nagypréposttól.

Testvére, Neuhold Sándor is az 1810–1820-as években kölcsönei nagy részét Győr különböző egyházi, alapítványi pénztáraiból szerezte. Így a győri káptalan szegény papság, illetve szegény plébániák pénztárából, és a káptalanhoz tartozó fiatal papok pénztárából. Hitelezői között nagyobb összegekkel szerepelt a magyar, kisebbekkel a német ispita is, ahogy Ernst János esperes hagyatéki tömegéből és Kelcz János kanonok alapítványából is 1000–6000 vft-os tételeket vett fel. Tóth Mihály fehértői plébános többször 300–2000 vft-okat adott kölcsön. Hitelezői között találjuk Horváth Mihály győri szenátort, Pelikán Erzsébetet, a győri polgárt, nemes Szabó Pált, és a sokoróaljai kismemeseket is kisegítő tételi közbirtokost, Gyapay Pált. Sikerrel fordult Torkos János udvari ágens vagyonának kezelőjéhez, és a magyaróvári Nunkovits alapítványhoz is.

Mint az előzőekből is kitűnik, Neuhold Sándor Ernst fia jelentős összegekkel terhelt uradalomrész birtokosa lett. De öt év alatt maga is édesanyjával, gróf Döry Máriával – részben az apai adósságok törlesztésére – jelentős összegeket vett fel.

A hitelezők kielégítésére 1840-ben, a birtok eladása után került sor. A legnagyobb összeget, 6000 pft-ot, gróf Zichy Károly adta, s utána következett Balogh József vármegyei orvos 100 aranyból álló kölcsönével. A kisebb pénzüsszegeket kölcsönzők nevei már ismertek az apa és a nagybácsi pénzügyleteinek felvázolása után. Tóth Mihály fehértói plébános, Gyapay Pál tети közbirtokos mellett a Kelcz alapítványtól kaptak rövid lejáratú 6 %-os kamatra kiadott kölcsönöket.

Már a pályáveknél is kitűnt, a hitelviszonyok bemutatásánál más aspektusból is hangsúlyt kapott, hogy a Bécsben is otthonosan mozgó, kiterjedt főúri kapcsolatokkal rendelkező Neuhold János fiai a vármegyei táblabíróvilágban rekedtek, attól házasságaikkal, életvitelükkel különültek el. Történetük a fényes hivatali pályája érdemként nemesített polgárcsalád nemességhez történő asszimilációját, s ezen út kudarcát mutatja. Adósságállományuk nem volt egyedüli a Győr megyei középirtokosok között, de a hitelezők köre jelez egy kapcsolatrendszer, illetve egy hagyományosabb hitelforrás-struktúrát mutat, szemben az 1830–1840-es évek mezőgazdasági ártermelésbe bekapcsolódott, kereskedő nemeseivel.

Ezt példázza és érzékletesebbé teszi az 1821–1828 között al-, 1828–1836 között főszolgabíróként tevékenykedett, s a sikertelen alispáni pályázás után a gazdálkodásba visszavonult Sály (Kajdóczy) Károly esete. Hitelfelvételei, üzletei nagyságrendjüket tekintve a győri nagykereskedőkéhez hasonlóak. (Pl. Kauders Ábrahám körmendi zsidó kereskedővel 50 000 pft fejében 600 mázsa gyapjú leszállítására szerződött.) Az extenzív birkatartást folytató, de jövedelmeit kocsmaárendálással, szeszfőzéssel és kereskedelemmel is gyarapító bőnyi közbirtokos, Sály Károly 1820–1841 között 187 304 pft 78 arany adósságot halmozott fel. Hitelezői világi, a kereskedésben érdekelt személyek voltak, mint Szalatsy Antal, Weöres Mihály, Györgyi Mihály győri gabona- és állatkereskedők, bőnyi, köpcsényi, pozsonyi körmendi zsidó kereskedők (pl. Kauders Fülöp, König Illés, Schey Márk, Herthfelder Lázár és fiai), miként hitelekkel támogatta őt a gyapjúra specializálódott Biedermann kereskedőház is. A hitelezők újabb, elkülönülő csoportját alkotják a megyei tisztségviselők, a győri kereskedőkkel jó kapcsolatban álló, aktív hiteltevékenységet folytató Zmeskál Sándor és a mindsenti birtokos Hunkár Benjámín példázza őket. Az 1841-es pénzügyi csőd után a Sály–Huszár famíliák összefogásával, újabb hitelek felvételével már 1841–1847 között 95 120 pft visszafizetésére került sor. Csak az összehasonlítás, arányok érzékeltetése miatt említjük meg, hogy 1841-ben valamivel több mint 2.128.280 pft-ot tábláztak be adósságként az Esterházyak tata-gesztesi uradalomkomplexumára, melyhez a törzsterületekről leszakadva bár, de több Győr megyei település is tartozott (Mezőörs, Nagyszentjános etc.)

Birtokeladás

A súlyos adósságok nyomán Neuhold Ernst anyja, gróf Döry Mária az 1840. május 6-i közgyűlésben kérte betegeskedő fia vagyonának zár alá vételét, zárgondnok kinevezését. Kérelméhez csatolta Neuhold Ernst anyja erélyes felszólítására tett beleegyező nyilatkozatát, s tettét fia gyermekeinek jövőjére, leányainak szükséges hozományára hivatkozva indokolta.

A közgyűlés a megye nagy befolyású tiszteletbeli főjegyzőjét, Balogh Kornélt nevezte ki zárgondnokká, aki Neuhold Ernst birtokrészét 102.100 pft-ért rövid időn belül eladta a győri gabonakereskedő Purgly Györgynek. A július 6-i közgyűlésben e hírek meghallgatása után a rendek a birtokeladás szükségességének felülvizsgálatát kérték. A Barcza Ádám táblabíró elnökletével még aznap összeült, s véleményét másnap a közgyűlésben ismertető 6 tagú bizottság a következőket állapította meg:

– a birtokot terhelő kölcsönök, s azok kamatai: 119.934 vft 53 vkr;

- a béresek, konvenciók hátraléka: 3476 vft 48 vkr;
- a kifizetésre váró árjegyzékek összege: 2088 vft 41 vkr;
- gróf Neuhold Sándorné hozománya: 50.000 vft;
- az egyezés által megállapított leánynegyed 10.000 vft;

– a birtokot terhelő adósság: 185.500 vft 22 vkr.

Az adósságállomány számbavétele után – megfontolva azt, hogy a gazdaságot erősen leromlott állapotban találták, ennek felújításához legalább 25.000 vft-os kölcsönre lenne szükség, melynek évi kamata 1263 vft, s a birtok várható évi jövedelme 12.000 vft-nál többre nem nagyon menne, s ez az összeg az adósság törlesztésére, a kamatok fizetésére, a család megélhetésére nem elég – így kimondták, a birtok eladása helyes volt.

A bizottság mind döntése indoklásaként, mind a Neuhold család anyagi helyzetének bemutatására megállapította: ha a szerződésben kötött 255.250 vft-ot Purgly György lefizeti, s miután abból a 185.500 vft 22 vkr-os adósságot kiegyenlítik, s a zárgondnoki számadások alapján félévi élelemre, bútorozási költségekre 3500 vft-ot félretesznek, Neuhold Ernst és családja 66.249 vft 38 vkr-os évi kamatozású „tisza tőkepénzhez” jut.

A nagybácsi, Neuhold Károly 1843. augusztus 5-én 90 000 pft-ért és 100 aranyért adta el denglászai Wittmann Jánosnak, Moson megye táblabírájának sövényházi birtokát. Az adásvételi szerződésben öreg korára, betegségére, a birtokot terhelő, az őstől származó, nála tovább növekedett adósságokra hivatkozott. Bár az eladás Neuhold Ernst tudtával történt, de ő mégis a „vér és osztályos elsőség” jogán ellentmondott, s a birtokot a 15 napos fizetési határidő felvállalásával magára kívánta átruháztatni. Az összeget – Wittmann költségeinek fedezésére 500 pft-tal megtoldva – időben, 1843. szeptember 5-én letette. Természetesen nem saját vagyonából. E birtokvásárlás mögött egy váratlan pénzügyi és birtokszerző tranzakció húzódott meg. Ris Antal, a Neuhold család ügyeit jól ismerő Balogh Kornél és Kálmán fivére 94 500 pft-ot és 200 aranyat adott kölcsön Neuhold Ernstnek, aki a birtokot megvéve 4000 pft és 100 arany tiszta haszonnal azt a hitelezőinek hitelük fejében örök jogon eladta.

E lépést követően a Pozsony megyéből származó, Győrben birtokot nyert Neuhold család eltűnt a Győr megyei birtokos nemesség palettájáról. Három nemzedékük története rövid időbe sűrítve, területileg koncentrált nagy földbirtokkal egy általánosabb folyamatra is mutat, s ez a megyei nemesség mobilizációja, átrétegződése.

(A szövegben az Rft rajnai forintot, a vft váltóforintot, a pft pengőforintot, a kr krajcárt, a vkr váltókrajcárt jelent – a szerk.)

* Megjelent: Arrabona 31/33. Győr, 1994. p. 107–125. Ez a közlés nem tartalmazza a táblázatokat, a jegyzeteket, az irodalomjegyzéket, valamint a német és az angol nyelvű összefoglalót. A szerző jelenleg a soproni levéltár főlevéltárosa.